

Nr 18

Utlåtande om verkställd granskning av riksbankens och riksgäldskontorets styrelse och förvaltning.

Enligt 4 § instruktionen för bankoutskottet åligger det utskottet att granska dels *riksbankens* tillstånd och huru densamma styrd och förvaltd blivit, dels *riks-gäldskontorets* ställning och förvaltning.

För sin granskning av *riksbankens* styrelse och förvaltning har utskottet tagit del av *dels* de inom riksbanken hos fullmäktige, direktionen och industristyrelsen under år 1969 förda protokollen, *dels* fullmäktiges med utskottets memorial nr 1 till riksdagen överlämnade berättelse om riksbankens tillstånd, rörelse och förvaltning under år 1969, *dels* särskilda redogörelser för verksamheten vid riksbankens pappersbruk och vid dess sedeltryckeri under år 1969, *dels ock* riksdagens revisorers berättelse över verkställd granskning av riksbankens tillstånd, styrelse och förvaltning under år 1969. Det statistiska material som ingår i fullmäktiges berättelse är delvis av preliminär natur. Utskottet har under hand fått del av reviderade uppgifter.

För sin granskning av *riks-gäldskontorets* styrelse och förvaltning har utskottet tagit del av *dels* de hos fullmäktige i riksgäldskontoret under år 1969 förda protokollen, *dels* fullmäktiges med utskottets memorial nr 2 överlämnade, till 1970 års riksdag avgivna berättelse, *dels ock* riksdagens revisorers berättelse över verkställd granskning av riksgäldskontorets tillstånd, styrelse och förvaltning under budgetåret 1968/69. De protokoll som förts hos fullmäktige under tiden från och med den 1 juli 1968, intill vilken tidpunkt ansvarsfrihet tidigare beviljats fullmäktige, och till 1968 års slut har tidigare granskats av utskottet (utl. 1969: 11).

Härutöver har utskottet tagit del av protokoll från ett under år 1969 hållet gemensamt sammanträde med fullmäktige i riksbanken och i riksgäldskontoret.

Sedan utskottet numera fullgjort sitt granskningsuppdrag får utskottet avge berättelse över den verkställda granskningen.

1:o) Penning- och valutapolitiken. Den konjunkturuppgång som började framträda under hösten 1968 förstärktes markant under 1969. Särskilt *Bihang till riksdagens protokoll 1970. 8 saml. Nr 18*

under första halvåret tillväxte efterfrågan och produktion snabbt. Under senare delen av året dämpades produktionens tillväxttakt åter efter hand som tillgänglig kapacitet blev fullt utnyttjad. Den stigande aktiviteten kunde avläsas inte minst i en starkt ökande efterfrågan på arbetskraft. Mot denna bakgrund ändrades inriktningen av den ekonomiska politiken från en selektiv stimulans under 1968 till en successivt genomförd restriktivitet under 1969 med syfte att motverka tendenserna till överhettning i ekonomin. På arbetsmarknadspolitikens område eftersträvades främst att åstadkomma en förskjutning av efterfrågan från sommar- till vinterhalvåret och att utjämna regionala balansbrister. Särskild uppmärksamhet ägnades därvid den för pris- och kostnadsutvecklingen strategiska byggarbetsmarknaden. Myndigheternas prövning av ansökningar om igångsättningstillstånd för oprioriterat byggande skärptes och åtgärder vidtogs för att begränsa det statliga byggandet under sommarhalvåret. Statliga industribeställningar för drygt en halv miljard kronor senarelades. Ett väsentligt inslag i den ekonomisk-politiska åtstramningen var den skärpning av kreditpolitiken som inleddes med att diskontot höjdes i februari och som med särskild styrka genomfördes under andra halvåret.

Trots en återhållande inverkan av den ekonomiska politiken ökade efterfrågan snabbt. Uppgången i volym blev ca 7 % mot 5 % under 1968. Denna utveckling kan återföras på en snabbare stegring av såväl exporten som den inhemska efterfrågan. Accelerationen i den inhemska efterfrågans tillväxt berodde främst på en omsvängning i näringslivets totala investeringsaktivitet från en minskning under 1968 till en kraftig ökning under 1969. Den offentliga efterfrågan och den privata konsumtionen ökade däremot i något långsammare takt.

Den totala produktionen steg med ca 5 %. Efterfrågans tillväxt var emellertid större än vad som kunde tillgodoses av produktionsapparaten med fullt bibehållen inre och yttre balans. Sålunda ökade efterfrågan på arbetskraft starkt och tendenser till en stigande takt i löneglidningen framträdde. Även prisstegringstakten, som 1968 varit lägre än tidigare år under 1960-talet, ökade något. Väsentligen tog sig dock spänningen mellan efterfrågetillväxt och möjlig produktionsökning uttryck i en försvagning av bytesbalansen.

Varuutbytet med utlandet resulterade i ett underskott i handelsbalansen av ungefär samma storlek som för 1968. Balansen i fråga om utbytet av tjänster och transfereringar försämrades däremot väsentligt mera än under de närmast föregående åren. Resultatet av dessa förändringar blev att bytesbalansens underskott steg från ca en halv till ungefär en miljard kronor. Samtidigt skedde ett kraftigt omslag i utvecklingen av kapitaltransaktionerna med utlandet från ett kapitalinflöde om drygt en halv miljard kronor under 1968 till ett utflöde under 1969 som nu uppskattas till ca 200 miljoner

kronor. Ett väsentligt inslag i kapitalrörelserna utgjorde den ökning i kapitalutflödet med omkring 700 miljoner kronor som föranleddes av en uppgång i de direkta investeringarna utomlands. Även privata kapitaltransaktioner i övrigt, bortsett från långfristiga lån, utvecklades i en från valutasynpunkt negativ riktning. De statliga kapitaltransaktionerna, vilka inkluderar biståndskrediter, medförde ett ökat utflöde om ca 200 miljoner kronor.

Försvagningen av betalningsbalansen återspeglas i valutareservens utveckling. För 1968 noterades en minskning med ca 30 miljoner kronor, medan utflödet under 1969 uppgick till ca 1 850 miljoner kronor. Nedgången inleddes redan under de två sista månaderna 1968, då valutareserven minskade med ca 600 miljoner kronor. Avtappningen fortsatte under 1969. Under vartdera av de båda första kvartalen var utflödet drygt 800 miljoner kronor, men under tredje kvartalet begränsades det till knappt 300 miljoner kronor. Under årets båda sista månader ökade valutareserven, ehuru i långsam takt.

Den åtstramning av kreditpolitiken som genomförts har i viss utsträckning motiverats av tendenserna i den inhemska konjunkturbilden. Det dominerande problemet var dock den yttre balansen, vilken i hög grad påverkades av de internationella betalningsrelationernas utveckling. De för de svenska betalningsförhållandena gentemot utlandet mest väsentliga inslagen i denna utveckling utgjordes därvid av dels utsikter till paritetsförändringar beträffande i första hand de franska och västtyska valutorna, dels den allmänna skärpningen av kreditmarknadsläget med kontinuerligt stigande räntesatser.

En första serie av restriktiva kreditpolitiska åtgärder genomfördes i slutet av februari 1969. Den 27 februari beslöt bankofullmäktige sålunda att höja det officiella diskontot från 5 till 6 %. Samtidigt hemställde fullmäktige att Kungl. Maj:t skulle förordna om likviditetskvoter för affärsbankerna enligt likviditets- och kassakvotlagen. Sådant förordnande meddelades och riksbanken utfärdade den 7 mars tillämpningsföreskrifter. Likviditetskvoterna fastställdes enligt dessa till 30 % för de fem största bankerna samt Sparbankernas bank och Jordbrukets bank samt till 24 % för övriga banker. Dessa kvoter ersatte de tidigare, rekommenderade kvoterna, vilka under de närmast föregående månaderna underskridits av flera banker. Med de lagstadgade kvoterna följde sanktioner i form av skyldighet för bankerna att betala ett belopp motsvarande 4 % årlig ränta på belopp varmed de likvida medlen understeg angivna krav. De mot affärsbankerna riktade åtgärderna kompletterades sedermera med överenskommelser om placeringsregler mellan å ena sidan riksbanken, å andra sidan sparbankerna, postbanken, försäkringsbolagen, allmänna pensionsfonden och central-kassorna för jordbrukskredit. Genom dessa överenskommelser, vilkas innebörd varierade något för de olika grupperna av institut, prioriterades placeringar i statspapper och krediter till bostadsbyggandet. Systemet med

likviditets- och placeringskvoter fick genom dessa åtgärder en vidare tillämpning än någonsin tidigare.

Trots skärpningen av kreditpolitiken fortsatte den ogynnsamma utvecklingen av betalningsbalansen under inflytande av en fortgående höjning av det internationella ränteläget och förväntningar om ändrade valutakurser. Från slutet av oktober 1968 till slutet av juni 1969 minskade valutareserven med drygt 2,3 miljarder kronor. Den inhemska konjunkturuppgången förstärktes och en kraftig kreditexpansion ägde rum. Det förekom i betydande omfattning att de för bankerna föreskrivna likviditetskvoterna underskreds, och bankernas upplåning i riksbanken steg till exceptionellt höga belopp.

Mot den angivna bakgrunden beslöt bankofullmäktige den 10 juli om åtgärder avsedda att ytterligare skärpa kreditpolitiken. Diskontot höjdes från 6 till 7 % och hos Kungl. Maj:t hemställdes om förordnande om kassakvoter för affärsbankerna. Sedan sådant förordnande meddelats föreskrevs att varje affärsbank fr. o. m. den 1 augusti skulle vid varje dags slut hålla ett på visst sätt beräknat belopp på checkräkning i riksbanken. På uppkommande underskott skulle betalas ränta som motsvarade diskontot med ett tillägg av tre procentenheter. Fullmäktige bemyndigade vidare riksbankschefen att vidta åtgärder för en direkt begränsning av bankernas upplåningsmöjligheter i riksbanken. På grundval av detta bemyndigande fastställdes individuella tak för vissa affärsbankers upplåning, vilka tillämpades fr. o. m. den 15 augusti. Dessa lånetak justerades efter hand, varvid hänsyn togs bl. a. till säsongvariationer i bankernas upplåningsbehov och till i vilken utsträckning bankerna begränsat sin utlåning till andra ändamål än bostadsbyggande. Som riktpunkt angavs att denna övriga utlåning borde nedbringas till samma nivå som vid början av året. Tre banker överskred under en eller ett par dagar de fastslädda limiterna. Därvid uttog riksbanken av respektive bank ett belopp motsvarande en procent för dag på det belopp, varmed bankens upplåning överskred dess limit.

Åtgärder direkt inriktade på att motverka försämringen av betalningsbalansen vidtogs i september, då valutaregleringen skärptes på några punkter. Häri ingick en mera restriktiv tillståndsgivning än tidigare beträffande direkta investeringar i utlandet samt krav på att dessa i ökad utsträckning skulle finansieras utomlands. Åtgärderna berörde vidare reglerna för återköp av utlandsägda svenska värdepapper, för tilldelning av emigrantvaluta och för premiebetalningar för livränte- och kapitalförsäkringar i utlandet. I anslutning härtil föreskrevs att valutainlåning ej fick gottgöras ränta för tillgodohavande på valutakonto.

Skärpningen av kreditpolitiken medförde att kreditexpansionen avstannade under andra halvåret 1969. Under denna period minskade sålunda affärsbankernas utestående lån för andra ändamål än bostadsbyggande med ca 2,0 miljarder kronor att jämföra med en ökning med ca 2,7 mil-

jarder kronor under första halvåret 1969 och en uppgång med ca 1,5 miljard kronor under andra halvåret 1968. Valutautströmningen bromsades upp och en återhämtning ägde rum under de två sista månaderna 1969, bl. a. som en följd av en lugnare utveckling på den internationella valutamarknaden sedan den västtyska marken revalverats.

Kassalikviditeten i banksystemet stramades åt kraftigt under första halvåret 1969, varefter en viss återhämtning ägde rum under andra halvåret. Totalt för året minskade kassalikviditeten med ca 1,0 miljard kronor mot endast en obetydlig nedgång under 1968. Denna åtstramning var i betydande utsträckning förorsakad av valutautvecklingen, medan det ökade statliga budgetunderskottet hade en expansiv inverkan, låt vara att det till stor del finansierades genom långfristig upplåning. Nedgången i kassalikviditeten uppvägdes genom bankernas omfattande köp av hypoteksobligationer, varför likviditeten i vid mening ökade under 1969 med ungefär samma belopp som under 1968.

Den totala nytillkomna kreditförmedlingen, d. v. s. förändringen i utestående skulder och fordringar, på den organiserade kreditmarknaden uppgick till ca 17,3 miljarder kronor under 1969 mot ca 19,9 miljarder kronor under 1968 och ca 17,4 miljarder kronor under 1967. Ganska betydande förskjutningar i olika låntagargrupperns andelar av kreditgivningen ägde rum mellan 1968 och 1969, medan dessa andelar varit i stort sett oförändrade mellan 1967 och 1968. Den mest markanta förändringen redovisas för näringslivet (inklusive hushållen), vars andel av den totala kreditgivningens tillväxt sjönk från 36 % under 1968 till 24 % under 1969. Denna nedgång motsvaras av ökande andelar för staten och bostadsbyggandet samt i någon mån kommunerna.

Statsbudgetens kassamässiga underskott steg från ca 3,4 miljarder kronor 1968 till ca 3,8 miljarder kronor 1969. Denna försvagning kan helt hänföras till ökad statlig utlåning. Frånräknas denna skulle enligt tillgängliga kalkyler budgetsaldot ha inneburit ett överskott om 0,3 miljard kronor 1969 mot ett underskott om 0,9 miljard kronor 1968. Ökningen i statsskulden täcktes till betydande del genom långa obligationslån. Någon emission av kortfristiga statsobligationer förekom däremot icke.

Kommunernas finansieringsbehov beräknas ha uppgått till ca 2,5 miljarder kronor 1969. Härav kunde dock endast ca 1,4 miljard kronor tillgodoses på den organiserade kreditmarknaden. Till viss del torde finansieringsbehovet ha täckts genom upplåning utanför denna.

Bostadsinvesteringarna, som under 1968 ökade med 3 % i volym, beräknas under 1969 ha minskat med 1 %. Statens lån till bostadsändamål ökade kraftigt under 1969. Upplåningen på marknaden uppgick trots detta till 7,9 miljarder kronor eller ungefär samma belopp som under 1968. Den långfristiga obligationsupplåningen till bostadssektorn ökade starkt. Detta möjliggjorde stora avlyft av byggnadskrediter hos affärsbankerna, varför

dessas direkta kreditgivning till bostadsbyggandet minskade med ca 0,5 miljard kronor efter att ha ökat med ca 1,6 miljard kronor under 1968. Bankernas förvärv av hypoteksobligationer uppgick till väsentligt större belopp 1969 än 1968. Uppgången i deras totala utlåning till bostadsbyggandet beräknas dock ha varit omkring 0,8 miljard kronor mindre än under 1968.

Näringslivets fasta investeringar steg med 3 % i volym efter att ha minskat med 8 % under 1968. För den egentliga industrin skedde en liknande omsvängning. Samtidigt ökade lagerinvesteringarna kraftigt varför den totala investeringsvolymen inom näringslivet steg med 14 % att jämföra med en minskning med 4 % under 1968. Dessa uppgifter tyder på en betydande ökning av finansieringsbehovet. Detta synes till en del ha täckts genom en neddragning av likviditeten. Däremot ökade näringslivets (inklusive hushållens) upplåning på marknaden väsentligt mindre än under 1968.

Beträffande förändringarna i de olika kreditinstitutionernas utbud kan noteras, att affärsbankernas andel av den totala kreditgivningens tillväxt sjönk från 28 % under 1968 till 21 % under 1969 medan andelen för de offentliga försäkringsinrättningarna, d. v. s. huvudsakligen allmänna pensionsfonden, ökade från 29 till 32 %. För övriga grupper var andelsförskjutningarna små.

Den kreditgivning som kan hänföras till kapitalmarknaden ökade med ca 16,2 miljarder kronor mot ca 13,7 miljarder kronor under 1968. Placeringarna i långfristiga obligationer steg väsentligt mera än under 1968, medan kapitalmarknadsinstitutens reverslånggivning ökade med ungefär samma belopp som då.

Beträffande det internationella monetära samarbetet och Sveriges medverkan i detta kan noteras, att systemet med särskilda dragningsrätter (SDR) inom ramen för Internationella valutafonden trädde i kraft under året. Sverige hade under 1968 anslutit sig till detta system. Vid valutafondens årsmöte beslöts om en tilldelning av SDR med sammanlagt 9,5 miljarder dollar under en treårsperiod. Den första tilldelningen trädde i kraft den 1 januari 1970, varvid Sverige fick ett tillskott i denna form till valutareserven med ett belopp av 195 miljoner kronor.

Banken för internationell betalningsutjämning i Basel beslöt under året att höja bankens aktiekapital från 500 miljoner till 1 500 miljoner guldfrancs. För att riksbanken skulle få möjlighet att fullt ut delta i denna kapitalhöjning har tidigare gällande begränsande föreskrifter i riksbankslagen ändrats (BaU 1969: 25). Någon emission av aktier i banken ägde inte rum under året.

Den ekonomiska utvecklingen under 1969 karaktäriserades främst av en snabb uppgång i den inhemska konjunkturen och av betydande påfrestningar på den yttre balansen. Dessa tendenser motiverade en åtstramning

av den ekonomiska politiken. Stora krav ställdes därvid på kreditpolitiken, särskilt som möjligheterna att tillgripa andra ekonomisk-politiska medel var begränsade. Enligt utskottets mening har således den kraftiga skärpning av kreditpolitiken som genomförts varit ett nödvändigt huvudmoment i strävandena att bevara den samhällsekonomiska balansen. Bankofullmäktiges allmänna uppläggning av kreditpolitiken, om vilken enighet rått inom fullmäktige, kan utskottet alltså helt ansluta sig till. Utskottet anser också att de olika medel som kommit till användning har varit väl avvägda.

Särskild betydelse för att en nödvändig begränsning av kreditexpansionen i banksystemet kunde åstadkommas hade enligt utskottets mening de åtgärder som riksbankschefen efter fullmäktiges enhälligt givna bemyndigande vidtog för att direkt reglera bankernas upplåningsmöjligheter i riksbanken. Utskottet tar i ett särskilt avsnitt (punkten 2) upp dessa åtgärder till närmare granskning.

Det är naturligt att en så kraftig åtstramning av kreditpolitiken som den som genomförts under 1969 får till konsekvens att i och för sig väl motiverade låneanspråk inte kan tillgodoses. Det ligger i sakens natur att en sådan effekt måste uppkomma i en situation då efterfrågan på produktionsresurser tenderar att gå utöver det tillgängliga utrymmet. Utskottet vill i detta sammanhang uttala sin tillfredsställelse över att de prioriterade områdena, däribland bostadsbyggandet, kunnat få sina kreditbehov tillgodosedda.

Vad här anförts har utskottet velat för riksdagen
omförmåla.

2:o) Åtgärder för direkt begränsning av bankernas upplåning i riksbanken. Utskottet har ovan under punkten 1 berört de åtgärder som på grundval av bankofullmäktiges beslut den 10 juli 1969 vidtagits för en direkt begränsning av bankernas upplåning i riksbanken. I sin revisionsberättelse angående riksbanken meddelar riksdagens revisorer att de med hänsyn till ifrågavarande åtgärders räckvidd funnit det vara av intresse att förberedande undersöka frågan om den rättsliga grunden för dessa åtgärder och att ställföreträdande justitieombudsmannen Bertil Wennergren på revisorernas uppdrag verkställt en utredning härom. Revisorernas berättelse och Wennergrens till denna fogade utredning återfinnes i andra samlingen av bihanget till riksdagens protokoll 1970.

Utredningsmannen anger såsom en slutsats av utredningen att den rättsliga grunden för riksbankens kreditreglerande åtgärder i fråga om begränsningen av bankernas upplåning under 1969 är att finna dels i den avtalsfrihet som gäller enligt svensk civilrätt, dels och framför allt i den frihet riksbanken får anses ha att efter eget bedömande och på eget ansvar med redovisningsskyldighet inför riksdagen sköta penningpolitiken. Han anför vidare att han inte kan finna att riksbanken överskridit sina befogenheter

genom att betinga sig s. k. straffränta vid affärsbanks upplåning i riksbanken utöver fastställd limit. Dock säger sig utredningsmannen lämna öppet i vad mån den enligt hans mening mycket höga straffränta som uttagits skulle stå sig eller jämkas vid en domstolsprövning eller vid en eventuell av riksbanken själv gjord billighetsprövning i efterhand. Han uttalar vidare att han inte ansett det ingå i hans uppdrag att diskutera frågan om, t. ex. av rättssäkerhetsskäl, någon form av bindning — genom lagstiftning, riksdagsdirektiv eller i annan ordning — kan vara önskvärd beträffande riksbankens tillämpning av upplåningsbegränsning som kreditpolitiskt instrument.

Efter att ha noterat de slutsatser till vilka utredningsmannen har kommit framhåller revisorerna att de med hänsyn till de uppgifter som fastställts för dem lika litet som utredningsmannen funnit anledning att gå in på frågan huruvida riksbankens handhavande av det kreditpolitiska instrument som står till dess förfogande i form av upplåningsbegränsning bör närmare regleras i något avseende. Denna fråga torde, uttalar revisorerna, få bedömas i ett större sammanhang och då lämpligen i anslutning till den på bankoutskottet ankommande granskningen av penning- och valutapolitiken.

Utöver vad utskottet under punkten 1 uttalat om ifrågavarande upplåningsbegränsning och dess kreditpolitiska betydelse vill utskottet i anslutning till revisorernas berättelse och den därtill fogade utredningen anföra följande.

Syftet med Wennergrens utredning — vilken givetvis icke har samband med utredningsmannens intermittenta funktion som ställföreträdande justitieombudsman — har som ovan angivits varit att klarlägga den rättsliga grunden för de åtgärder som riksbanken vidtagit för att begränsa bankernas upplåning i riksbanken. Vad utredningsmannen anført ger inte utskottet anledning till annat uttalande än att utskottet för sin del finner det uppenbart att en rättslig bedömning av riksbankens handlande på det kreditpolitiska området måste göras väsentligen från offentligrättslig och icke från civilrättslig utgångspunkt.

Av utskottets framställning under punkten 1 framgår att utskottet icke riktar någon invändning mot att riksbanken i den föreliggande situationen utnyttjat systemet med direkt begränsning av bankernas upplåning. Något skäl att närmare reglera användningen av detta kreditpolitiska instrument föreligger enligt utskottets mening icke för närvarande. Utskottet vill i detta sammanhang framhålla att det när en upplåningsbegränsning av ifrågavarande slag skall genomföras torde vara ofrånkomligt att fullmäktige såsom skett delegerar handhavandet därav till riksbankschefen. I vilken utsträckning fullmäktige efter ett sådant bemyndigande löpande skall följa verkställigheten får i första hand ankomma på fullmäktige själva att avgöra.

Här angivna ställningstagande får utskottet för riksdagen
omförmåla.

3:o) Protokoll och berättelser. Fullmäktige i riksbanken lämnar i sin berättelse vissa uppgifter om förvaltningen av riksbankens jubileumsfond. Utskottet kommer senare att granska Stiftelsen Riksbankens jubileumsfonds verksamhet under året och för riksdagen redovisa resultatet av denna granskning.

Vid granskning av ovannämnda protokoll och berättelser har utskottet utöver vad i det föregående anförts icke funnit något förhållande som påkallat särskilt yttrande från utskottets sida, vilket utskottet härmed får för riksdagen

anmäla.

4:o) Ansvarsfrihet för fullmäktige i riksbanken. Riksdagens revisorer har för sin del tillstyrkt att ansvarsfrihet för riksbankens förvaltning under år 1969 beviljas fullmäktige.

Med hänvisning till 4 § instruktionen för bankoutskottet hemställer utskottet

att riksdagen beviljar fullmäktige i riksbanken ansvarsfrihet för förvaltningen av riksbanken under år 1969.

5:o) Ansvarsfrihet för fullmäktige i riksgäldskontoret. Riksdagens revisorer har för sin del tillstyrkt att ansvarsfrihet för riksgäldskontorets förvaltning under budgetåret 1968/69 beviljas fullmäktige.

Med hänvisning till 4 § instruktionen för bankoutskottet hemställer utskottet

att riksdagen beviljar fullmäktige i riksgäldskontoret ansvarsfrihet för förvaltningen av riksgäldskontoret under tiden 1 juli 1968—30 juni 1969.

Stockholm den 19 mars 1970

På bankoutskottets vägnar:

NILS STÄHLE

Närvarande:

från f ö r s t a kammaren: herrar Ståhle (s), Åke Larsson (s), Palm (s), Åkerlund (m), Nils Theodor Larsson (cp), Strandberg (m), Stadling (s) och Annerås (fp);

från a n d r a kammaren: herrar Franzén i Motala (s), Bengtsson i Landskrona (s), Börjesson i Glömminge (cp), Larsson i Umeå (fp)*, Rask (s), Haglund (s) och Enarsson (m).

* Endast såvitt avser punkterna 1 och 2.

Reservationer

vid punkten 1:

1) *beträffande kreditpolitiken*

a) av herrar Åkerlund (m), Strandberg (m) och Enarsson (m), vilka ansett att det avsnitt i utskottets omförmälan som börjar på s. 6 med orden »Den ekonomiska utvecklingen» och slutar på s. 7 med orden »sina kreditbehov tillgodosedda» bort utbytas mot ett avsnitt av följande lydelse:

»De senaste åren har i reservationer till utskottets dechargeutlåtanden och dess utlåtanden rörande sedelutgivningsrätten uttalats, att riksbanken bort bedriva en restriktivare likviditets- och kreditpolitik än fallet varit under åren 1967 och 1968. I en reservation till dechargeutlåtandet 1968 varnades för konsekvenserna av att upplåningen under år 1967 stigit rekordartat, och i föl påpekades att en icke marknadsmässigt motiverad likviditetspolitik förts ända fram till den sista månaden 1968. Denna expansion hade bägge gångerna abrupt fått avbrytas och ersättas med en kraftig kreditåtstramning för att bromsa ett framkallat valutautflöde. Det underströks i reservationerna att tvära kastningar och ryckighet i kreditpolitiken inte är önskvärda; som lämpligaste kreditpolitik rekommenderades en smidig anpassning i restriktiv anda till kreditmarknadens krafter. Betydande valutatillflöden i storleksordningen 500 miljoner kronor per år under åren 1964—1966 hade förbytt i valutautflöden om 195 miljoner kronor år 1967 och 86 miljoner kronor år 1968. Dessa förhållanden borde ha observerats som varnande tecken på tilltagande kapitalknapphet.

När valutautflödet på allvar tog fart under fjolåret inträdde en marknadsmässigt betingad kapitalknapphet och likviditetsbrist, som inte kunde hävas med kreditpolitikens hjälp. En häftig och stark kreditåtstramning framkallades, som bl. a. ledde till att den nytillkomna kreditförmedlingen under året minskade med ca 2 500 miljoner kronor. Till försvar för sin politik anför fullmäktige, att den restriktiva kreditpolitiken vad den yttre balansen beträffar är väsentlig icke endast för att förhindra ett fortsatt kapitalutflöde utan även för att motverka en försämring av handelsbalansen. Utskottet delar denna uppfattning men anser att riksbanken kunnat och bort beakta detta samband tidigare. Risker för att riksbanken genom en frikostig likviditets- och kreditpolitik kunde komma att själv finansiera underskotten i den yttre balansen och ge valutautflödet ett självgenererande förlopp har sedan länge varit uppenbar. Utskottet noterar dock med tillfredsställelse att riksbanken nu vidtagit åtgärder för att reducera denna risk. Tyvärr har dröjsmålet med omläggningen och anpassningen till den av valutautvecklingen nödvändiggjorda nya och mera marknadsmässiga kreditpolitiken medfört att åtstramningen fått genomföras med för de

flesta låntagare besvärande häftighet och styrka. Bidragande orsak härtill är statens och bostadsbyggandets prioriterade anspråk på att erhålla större eller oförändrade krediter i ett krympt kreditutbud. Näringslivets andel av nytillskotten till kreditmarknaden sjönk från 36 till 24 % under året och utgjorde i kronor räknat endast 58 % av vad den utgjort år 1968.

Utskottet vill framhålla att även vid nuvarande reglering av kreditmarknaden möjlighet funnits till en sådan avvägning mellan olika behov att näringslivets angelägna kreditanspråk blivit tillgodosedda i högre grad. De generella direktiven om prioritering av krediter för statens och bostadsbyggandets behov bör enligt utskottets uppfattning inte ges en så snäv tolkning att klart menliga följder inträder för valutautvecklingen.

Sammanfattningsvis finner utskottet att den restriktiva kreditpolitiken varit ofrånkomlig men att den — såsom även framhållits inom bankofullmäktige — borde gelts sådan tillämpning att den kunnat vinna allmänt förtroende och förståelse hos alla därav berörda.»

b) av herrar *Nils Theodor Larsson* (cp) och *Börjesson* i Glömminge (cp), vilka ansett att ifrågasvarande avsnitt bort ha följande lydelse:

»Den ekonomiska utvecklingen — — — (= utskottet) — — — ansluta sig till. Utskottet anser också att de olika medel som kommit till användning i stort sett varit väl avvägda. Härvidlag gör utskottet dock undantag för den diskontohöjning som företogs i juli. Med hänsyn till de övriga åtgärder för att begränsa kreditgivningen som då beslöts borde diskontot ha kunnat hållas oförändrat och en ytterligare skärpning av högräntepolitiken sålunda undvikas.

Särskild betydelse för — — — (= utskottet) — — — sina kreditbehov tillgodosedda.»

2) *beträffande valutapolitiken*

av herrar *Åkerlund* (m), *Strandberg* (m) och *Enarsson* (m), vilka ansett att efter det stycke i utskottets omförmälan som slutar på s. 7 med orden »sina kreditbehov tillgodosedda» bort tillfogas ett avsnitt av följande lydelse:

»Den valutapolitiska målsättningen har under året gått ut på att hävda kronans yttre värde i förhållande till den amerikanska dollarn och inneburit bindning med ytterligare inriktning på dollarn.

Genom en mellan Förenta staterna och Sydafrikanska republiken träffad överenskommelse har förutsättningarna för tillförsel av guld till det internationella valutasystemet reglerats med i huvudsak obegränsad leveransrätt för sydafrikanskt guld till det officiella guldpriset av 35 dollar per ounce och valfri försäljning till den fria guldmarknaden vid högre pris.

Ränteläget på de internationella penning- och lånemarknaderna har under året legat på hög nivå. Den träffade guldöverenskommelsen borde emellertid kunna tillföra det internationella valutasystemet och de internationella penning- och kreditmarknaderna erforderliga likviditetstillskott för att en lägre räntenivå skall nås.

De för riksbanken och affärsbankerna sammanlagda guld- och valutatillgångarna har under året minskat med 1 686 miljoner kronor mot en minskning med 86 miljoner kronor 1968 och uppgick vid årsskiftet till 4 280 miljoner kronor. Enligt 4 § i den för utskottet gällande instruktionen bör utskottet med synnerlig uppmärksamhet följa de fullmäktiges åtgärder som avser metalliska kassans upprätthållande. Utskottet har vid sin granskning noterat att guldkassan bibehållits ungefär oförändrad vid 1 167 miljoner kronor. Den utgör nu 27 % av de sammanlagda guld- och valutatillgångarna mot endast 20 % i fjol, men denna förbättring är helt resultatet av de beklagliga förlusterna av valutor. Utskottet, som instämmer i den tidigare reservationsvis uttalade uppfattningen om guldkassans betydelse från internationell likviditetssynpunkt, anser att relationsförbättringen icke bort åvägabringas genom valutautflöde utan genom att riksbanken vid målmedveten uppbyggnad av landets guld- och valutatillgångar i första hand förstärkt guldkassan. I enlighet med intentioner som kommit till uttryck inom bankofullmäktige vill utskottet kraftigt understryka angelägenheten av att riksbanken nu ger återuppbyggnaden av guld- och valutakassan högsta prioritet. Att, såsom valutastyrelsen antyder vara möjligt, långsiktigt basera betalningsbalansen på kapitalimport finner utskottet inte tillrådligt.»

vid punkten 2

3) av herrar Åkerlund (m), Strandberg (m) och Enarsson (m), vilka ansett att det avsnitt på s. 8 i utskottets omförmålan som börjar med orden »Syftet med Wennergrens utredning» och slutar med orden »själva att av-göra» bort utbytas mot ett avsnitt av följande lydelse:

»Syftet med Wennergrens utredning — vilken givetvis icke har samband med utredningsmannens intermittenta funktion som ställföreträdande justieombudsman — har som ovan angivits varit att klarlägga den rättsliga grunden för de åtgärder som riksbanken vidtagit för att begränsa bankernas upplåning i riksbanken. Vad utredningsmannen anfört därvidlag ger inte utskottet anledning till annat uttalande än att utskottet för sin del finner det uppenbart att en rättslig bedömning av riksbankens handlande på det kreditpolitiska området måste göras väsentligen från offentlighetsrättslig och icke från civilrättslig utgångspunkt.

Vad återigen angår sakens penningpolitiska sida får utskottet erinra om att såsom utredningsmannen framhåller en ny teknik infördes 1969, i det att limiterna skärptes till högsta gränser, till vilka upplåning i vanlig auto-

matisk ordning fick förekomma. Utredningsmannen bedömer frågan om riksbankens kompetens att på egen hand och utan direktiv från riksdagen introducera denna nya metodik som en lämplighetsfråga och ingår därför icke på densamma. Enligt vad utskottet inhämtat förekommer i andra länder att centralbankerna tillämpar stadgemässiga eller på praxis grundade upplåningsbegränsningar riktade mot bankernas eller statens ianspråktagande av centralbankskrediter. Med hänsyn till motiven för riksbankens åtgärd anser utskottet att metodiken med upplåningsbegränsning bör göras till föremål för en allsidig prövning med avseende på syfte, innehåll och former. Om tekniken skall bibehållas bör en riktpunkt vara att upplåningsbegränsningen göres generellt verkande mot staten, bostadslåneinstitutionerna och bankerna. En utredning av här angivet slag bör snarast företagas. Beträffande riksbankens under 1969 vidtagna upplåningsbegränsningar finner utskottet att deras syfte varit motiverat och åtgärderna i huvudsak tjänliga i rådande situation. Viss tvekan synes dock kunna hysas om ett delegationsförfarande som icke är klart tidsbegränsat. Även villkoren för ett utöver limiten gående extra stöd, vilka betecknades som okonventionella och kännbara och om vilkas innebörd varken bankofullmäktige eller Skandinaviska banken ägde kännedom, visar att bemyndigandet fått en alltför vittgående tillämpning. Utredningsmannens tveksamhet inför den onekligen mycket höga s. k. straffröntan delas också av utskottet. Enligt utskottets uppfattning är det för rättssäkerheten angeläget att full klarhet råder om riksbankens intentioner. Det är också angeläget att riksbanken vid genomförandet av kreditpolitiken icke tillgriper alltför drastiska åtgärder och därigenom försvårar en förtroendefull samverkan med bankerna.»